

İKTİSADİ İSTİKRAR PROGRAMI

Necdet SERİN
İktisat Asistanı

I. GİRİŞ:

Hatırlanacağı üzere 3 Ağustos 1958 de Maliye Bakanının açıklamış olduğu ve iktisadî kalkınmamıza mani olan kontrollerin ilgası, enflasyon sebeplerinin ortadan kaldırılması için alınmış olan iktisadi tedbirler Türk Ekonomisinin halihazır durumu ve geleceği bakımından büyük önem taşıyordu. Bu sebeple 4 Ağustos 1958 den bu yana alınmış olan iktisadi kararlarla, ekonomimizin istikrara kavuşması bakımından önemli adımlar atılmış oluyor ve bu kararların tatbiki 14. ayını doldurmuş bulunuyor. Bu kararları kısaca özetliyecek olursak;

a) Hususi sektöre verilen krediler tahdit edilmiş ve banka kredileri Haziran 1958 sonu seviyesinde dondurulmuştur.

b) Devlet sektörünün açık finansmanla işlemesi durdurulmuş, Devlet, Mahalli Belediyeler ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin bütçelerinde denklik temin edecek tedbirler alınması yoluna gidilmiş ve bu sebeple İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Mahalli Belediyelerin mamul ve hizmetlerinin fiyatları yükseltilmiştir. Bu arada piyasa ekonomisine dönüşün başlangıcı olarak bir takım maddelerin fiyatları serbest bırakılmıştır.

c) Paramızın iç ve dış kıymetini korumak için önemli kararlar alınmış, bununla ilgili olarak ithalât ve ihracatta prim sistemi kabul edilmiş, tediye muvazenesi güçlüklerini kısa vadeli olarak düzenlemek için temin edilen dış yardımların ne şekilde kullanılacağı tesbit edilmiş, ithalât ve ihracat yeni dış ticaret rejimi ile düzenlenmiş, ve kota sistemi ihdas edilmiştir.

Bu arada, iktisadi kararlar alınmadan evvel, Temmuz ayında, başta Amerika ve Almanya olmak üzere, dost ve müttefik devletlerle, Milletlerarası Para Fonu (IMF) ve Avrupa İktisadi İşbirliği İdaresi (OEEC) ile hükümetimiz arasında iktisadi ve mali konularda müzakereler ceryan etmiş ve nihayet bu temas ve müzakereler, Türkiye'ye muhtelif kaynaklardan iktisadi yardım yapılmasının karar altına alınmasıyla müsbet bir şekilde neticelenmiştir.

Bütün bu tedbirler, ekonomimizdeki tıkanıklığı gidererek istikrara kavuşmak gayesi ile alınmıştır. Şüphesizki, sadece bu iktisadi kararlarla istenilen istikrara kavuşulabilirdi, fakat bu pek büyük sıkıntılara katlan-

mayı gerektirirdi. Daha az sıkıntı ile bu istikrara kavuşmak için ise bir takım maddi imkânlar ihtiyacı vardı. O günkü şartlar altında bu maddi imkânlar da ancak dışarıdan sağlanabilirdi. Bu sebeple istikrar programının uygulanmasına destek olacak, onun tahakkukunu kolaylaştıracak dış yardım imkânları da aranmış ve bulunmuştur.

Dış yardımın desteği ile, yeni iktisadi tedbirlerin uygulanmasından beklenen gaye, dış ticareti düzene koymak, dış tediyelelerin ifasını kolaylaştırmak, dahilde daimi fiyat yükselmelerine mani olmak ve fiyatları yüksek bir seviyede stabilize ederek iktisadi gelişmemize sağlam bir temel hazırlamaktır.

Bir yıldır uygulanan iktisadi kararlardan daha geniş bir şekilde bahsetmeden evvel; bu tedbirleri daha iyi değerlendirebilmek için, son yıllardaki iktisadi durumumuz üzerinde durmak icabetmektedir.

II. EKONOMİMİZİN 4 AĞUSTOS 1958'e KADAR OLAN SEYRİ :

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilâtı tarafından hazırlanan, Türk Ekonomisi ile ilgili bir raporda da belirtildiği gibi «1950 den bu yana Türk Ekonomisinin inkişafı oldukça ehemmiyetli olmuştur. 1950 den 1957 ye kadar yıllık gelişme nisbeti % 7.8 olmakla beraber ithalâta mühim dalgalanmalar olmuştur. Bu da Türk Ekonomisinin zırai istihsale ve ham madde ithâline büyük ölçüde bağlı olduğunu gösterir. Bu sebeple 1953 yılının iyi bir mahsul yılı olması gayri safi milli hasılayı istisnai bir duruma ulaştırdıysada, aksine kötü bir mahsul sebebiyle 1954 de gayri safi milli hasıla % 9 nisbetinde düşmüştür. Bundan dolayı ekonominin gelişmesi de 1956 dan bu yana, döviz kıtlığı sebebiyle, ithâl mallarında meydana gelen azalmadan dolayı oldukça yavaşlamıştır.» (1) Aşağıdaki 1 numaralı tabloda gayri sâfi millî hasıla rakamlarındaki seyir görülmektedir.

Son yıllarda ekonomimizi baskı altında tutan tesirlere gelince bunları başlıca iki ana grupta toplayabiliriz.

A) *Emisyon hacmindeki artış ve istihsaldeki artışın, talepteki artış karşısında kifayetsiz kalması :*

Son yıllarda gerek tedavül hacminde gerekse yekûn para arzında büyük artışlar görülmüştür. Aşağıdaki 2 ve 3 numaralı tablolar, tedavül hacmini ve yekûn para arzını göstermektedir. Burada görüldüğü üzere bilhassa son yıllarda para arzında ve tedavül hacminde büyük artışlar meydana gelmiştir. Yekûn para arzındaki «bu artış 1956 da % 25 ve 1957

(1) O. E. E. C. Economic Conditions In Member And Associated Countries Of The OEEC, Turkey, Paris 1958, p: 7

TABLO : 1

Faktör Maliyeti Üzerinden Gayri Safi Milli Hasıla
(1948 Fiyatlarıyla)

	Endeks (1948 = 100)	Yıllık yüzde değişiklik
1949	89	— 10.8
1950	103	+ 15.9
1951	119	+ 15.3
1952	129	+ 8.6
1953	144	+ 11.1
1954	131	— 9.1
1955	141	+ 7.6
1956	150	+ 6.8
1957	158	+ 5.0

NOT : 1 dolar = 2.82 T.L.

Kaynak : O. E. E. C. nin adı geçen raporu, s. : 8.

de % 32 kadar olmuştur. 1958 in ilk yarısında bu artış nisbeti aynı kalmış olmakla beraber istikrar programının tatbik edildiği andan itibaren Hazirandan Ekim ayına kadar % 2.4 azalmıştır.» (2)

TABLO : 2

YEKÛN PARA ARZI
Milyon T.L.

	Devre sonu itibariyle			1 9 5 8	
	1955	1956	1957	Haziran	Ekim
Tedavüldeki kâğıt ve bozuk paralar	1.807	2.322	2.929	3.515	3.344
Vadesiz Mevduat	2.669	3.291	4.468	4.723	4.744
Yekûn para arzı	4.476	5.613	7.397	8.288	8.088
Yüzde Değişiklik					
Tedavüldeki kâğıt ve bozuk paralar		+ 26	+ 26	+ 20	— 5
Vadesiz Mevduat		+ 23	+ 36	+ 7	— 1
Yekûn para arzı		+ 25	+ 32	+ 12	— 2

Kaynak : O. E. E. C. : Aynı rapor, s. : 23.

(2) O. E. E. C.: Aynı rapor., s: 22

TABLO : 3

TEDAVÜL HACMI

(Yıl ve ayların son haftaları itibarile)

Yıllar	Tedavül Hacmi (Mil. T. L.)
1948	932.130
1949	890.463
1950	961.662
1951	1.138.132
1952	1.237.661
1953	1.414.008
1954	1.474.116
1955	2.008.372
1956	2.525.852
1957	3.199.309
1958	3.430.478
1958 Temmuz Ayı	3.827.166

Kaynak : Aylık İstatistik Bülteni.

Tedavül hacmindeki artışın sebeplerine gelince, bunu da başlıca iki gurup halinde tesbit edebiliriz.

1) Yatırımların artması,

2) Zırai fiyat politikası.

1) Yatırımların artması : Bilindiği üzere, 1948 yılından itibaren ve bilhassa 1950 yılından sonra sür'atli bir gelişme politikasının tatbikine başlanmış ve bu gelişme politikasının neticesi olarak devlet sektörü harcamalarında büyük bir artış vukubulmuştur. Bilhassa İktisadî Devlet Teşekkülleri tarafından yapılan geniş çapatki yatırımların finansmanında Merkez Bankası kaynaklarından faydalanıldığı için tedavül hacmi artmıştır. Tedavül hacminin artmış olması diğer bir ifade ile satın alma gücünün veya talebin tatmin edilememesi iktisadî hayat üzerindeki baskıyı artırmıştır. Şüphesiz ki, satın alma gücündeki bu artışa mukabil, istihsal hacminde de bir artış vukubulmuştur. Bilhassa istihlâk mallarına karşı olan talepte büyük artışlar görülmüştür.

Fakat istihsâldeki artış, talepteki artış karşısında kifayetsiz kalmıştır. Çünkü iktisadi kalkınmaya matuf yatırımların bir kısmı uzun vadede semere veren yani istihsal hacminde ileride büyük artışlar meydana getirecek olan yatırımlar (barajlar, elektrik santralleri), bir kısmında yollar, hastahaneler gibi sosyal yatırımlar olduğu için, mal arzına hemen

tesir etmemiş, buna mukabil iktisadi gelişmeye matuf harcamalar istihlâk mallarına karşı olan talebi artırmıştır. Aşağıdaki 4 numaralı tabloda yatırım harcamalarındaki seyir görülmektedir.

TABLO : 4

GAYRİ SAFİ YATIRIMLAR 1950 -1957
(Carî fiyatlarla)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Gayri sâfi yatırımlar (Milyon TL.)	976	1.252	1.801	2.099	2.487	2.96	3.304	3.758
Millî hasılaya nisbeti	9.4	10.2	12.6	12.5	14.5	14.3	13.2	12.0

Kaynak : O. E. E. C. : a gr., s. : 13.

Tabii ki, kısa vadede semere veren veya istihlâk malları arzını artıran yatırımlar da yapılmıştır. (Şeker, çimento fabrikaları v. s.) Fakat talepteki artış, arzdaki artıştan daha sür'atli olduğu için fiyat yükselmeleri meydana gelmiştir. 5 ve 6 numaralı tablolarda son yıllarda mamûl maddelerin istihsalinde ve fiyat hareketlerindeki seyir görülmektedir.

TABLO : 5

MAMÛL MADDELER İSTİHSALİ
(Aylık ortalama 1950 = 100)

	1955	1956	1957	1958
Yekûn mamul maddeler				
istihsalı	167	169	188	214
Ham Demir	181	195	196	206
Çelik Blok	191	213	204	213
Çimento	206	245	315	380
Kâğıt	256	249	298	320
Cam ve cam mamuller	207	184	200	290
Şeker	185	201	234	241 (a)
Yün ipliği (b)	96	74	93	104 (c)
Yünlü mensucat (b)	102	92	111	119 (c)
Pamuk ipliği (b)	155	159	164	164 (a)
Pamuklu mensucat (b)	145	152	156	150 (a)

a) Ocak - Kasım, b) Yalnız devlet teşebbüsleri, c) Ocak - Ekim.

Kaynak : O. E. E. C. : Aynı rapor, s. : 11.

İmalat sanayiindeki gelişmeye bakacak olursak, «1950-56 arasında % 50 civarında artmış olan mamul maddeler istihsalı ziraata nazaran daha süratle gelişmiştir. Bu devirde şeker, tekstil, çimento, kauçuk mamulleri demir ve çelik sanayiinde büyük inkişaf kaydedilmiş olup, bugün çimento, şeker ve pamuklu dokuma endüstrileri Türkiyenin bu endüstri mamullerine karşı olan talebini karşılayacak hale gelmiştir. İmalat sanayiinde istihsal 1956 ya nazaran 1957 de biraz daha fazla artmış olmakla beraber, genel olarak 1955 senesinden beri yavaşlamış bir durumdadır. Bu azalma yedek parça ve ham madde ithalindeki güçlükler sebebiyle meydana gelmiştir. Bu durum 1958 de sanayinin bütün kapasitesinin ancak % 75 inin kullanılmasına sebep olmuştur.» (3)

Fiyatların son yıllardaki seyrine bakacak olursak, talebin büyük ölçüde tazyiki 1953 den sonra başladı ve fiyatların yükselmesine sebebiyet verdi. «Toptan eşya fiyatları endeksinde Aralık 1956 dan Aralık 1957 ye kadar % 14.4 ve 1958 in ilk yarısında % 15.2 daha artış vuku bulmuştur. Aynı devrede geçim endekslerindeki artış % 13.9 ve % 8 olmuştur.» (4)

TABLO : 6
FİYAT ENDEKSLERİ

	1954	1955	1956	1957	1958	
	D e v r e s o n u				Haziran	Aralık
Geçinme endeksi (1953 = 100)	112	131	140	159	172	207
Yüzde değişiklik	+ 12.4	+ 16.5	+ 6.8	+ 13.9	+ 8.0	+ 20.4
Toptan eşya endeksi	108	122	142	163	188	212
Yüzde değişiklik	+ 8.0	+ 13.2	+ 16.1	+ 14.4	+ 15.2	+ 12.7

Kaynak : O. E. E. C. : Aynı rapor, s. : 15.

Talepteki artış karşısında arzdaki artışın kifayetsiz kalmasının mühim sebeplerinden biriside Türk Ekonomisinin iklim şartlarına göre yıldan yıla değişen bir zirai istihsal hacmine sahip olmasıdır. Son yıllarda iklim şartlarının kötü gitmesi sebebiyle zirai istihsal hacminde önemli dalgalanmalar meydana gelmiş, artan talebin karşılanmasında güçlükler belirmiştir. Zirai istihsal hacmindeki seyir 3 numaralı tabloda gösterilmiştir.

2) *Zirai fiyat politikası* : 1950 yılından itibaren hükümet yüksek bir zirai fiyat politikası takip etmiştir. Bundan maksat köylülerin milli gelir içindeki hisselerini artırmak ve onlara daha iyi bir hayat standardı sağ-

(3) O. E. E. C., aynı rapor, s: 11 - 12

(4) O. E. E. C., aynı rapor, s: 14 - 15.

lamak ve yatırım yapmalarını temin etmek idi. Fakat bir gurubun milli gelirdeki payını arttırmak ancak diğer gelir guruplarının aleyhine olarak temin edilebileceğinden, diğer zümreler buna karşı mukavemet etmişler ve onlarda kendi mamul ve hizmetlerinin fiyatlarını artırarak gelirlerini yükseltmek yoluna gitmişlerdir.

Yukarıda kısaca izah edildiği gibi, hem yüksek zirai fiyat politikası hem de tasarruftan fazla yatırım yapılması ve aradaki farkın munzam para yaratmak suretiyle finanse edilmesi, harcamaları arttırmış, fiyatları yükseltmiş ve enflasyonist tazyik ekonomimizi sıkıya başlamıştır. Bütçe gelir ve masraflarını gösteren 7 numaralı tablodan anlaşılacağı üzere, istikrar programının tatbikinden evvelki yıllarda bütçeler açıkla kapanmış olmakla beraber, 1959 bütçesinin denk olmasına gayret edilmiştir. Hattâ gelir fazlalığı dahi tahmin edilmektedir. 1960 bütçesinin ise tamamen denk olmasına gayret sarfedilecektir.

TABLO : 7
BÜTÇE GELİR VE MASRAFLARI
(Milyon T. L.)

	1955 - 56	1956 - 57	1957 - 58	1958 - 59	1959 - 60
GENEL BÜTÇE	2.780	3.166	3.949	3.476	5.980
Masraflar	2.780	3.166	3.949	3.476	5.980
Gelir	2.583	2.943	3.748	4.476	5.980
Açık	197	223	200	—	—
KATMA BÜTÇELER					
Net masraflar	122	119	—	151	251
Net gelir	122	119	—	151	251
BÜTÇE TOPLAMI					
Masraflar	2.902	3.285	—	4.627	6.232
Gelir	2.705	3.062	—	4.627	6.232
Açık	197	233	—	—	—

NOT : 1955 - 56, 1956 - 57, 1957 - 58 e ait rakamlar kasa muameleleri neticesidir. 1958 - 59 rakamları resmi tahminler, 1959 - 60 rakamları hazırlanan bütçeye aittir.

Kaynak : O. E. E. C. Aynı rapor, s. : 18.

B) Dış Ticaretimizde Meydana Gelen Tıkanıklıklar :

Dış Ticaretimizdeki gelişmeleri iki kısımda tetkik edebiliriz.

a) 1950 - 1953 devresi,

b) 1953 ve sonrası,

a) *1950 - 1953 devresi* : Aşağıdaki tablolar tetkik edilecek olursa bu devre zarfında dış ticaretimizde büyük bir gelişme meydana geldiği, yani gerek zirai maddeler ve maden ve gerekse yekûn ihracatımızda artışlar meydana geldiği görülür. 8 numaralı tabloda zirai maddelerin istihsal ve ihracı, 9 numaralı tabloda maden istihsal ve ihracı 10 numaralı tabloda ise yekûn ihracat ve ithalât rakamları görülmektedir. Bu devrede dış ticaretimizde meydana gelen artışın sebeplerinin ise, başlıca iki kaynaktan ileri geldiği görülmektedir. 1) Zirai istihsalin iyi olması ve 2) Mevcut bir döviz rezervinin bulunmasıdır. Bu devrede zirai istihsalin iyi olması, Türkiyenin ihracatında % 80 in üstünde hissesi olan, zirai menşeli malların ihracının artmasını sağlamıştır. Mevcut bir döviz rezervinin bulunması ve kolaylıkla dışarıya borçlanabilme imkânının mevcut olması, ithalatta büyük bir artış meydana gelmesini temin etmiştir.

b) *1953 ve sonrası* : Satın alma gücünün artmış olması, dahili istihlâk mallarına karşı olduğu gibi, yabancı memleket mallarına karşı olan talebi de artırmıştır. Fakat ihracattaki artış, ithalâttaki artışı karşılayamadığından ve bilhassa 1953 yılından sonra 1957 yılına kadar ihracatta bir daralma meydana gelmiş ve esasen açık veren tediye blânçomuzun açıkları daha da artmış ve dış ticaretimizde tikanıklıklar baş göstermiştir. İhracatımızın ithalâtımızı karşılayamamasının sebeplerini şu şekilde özetliyoruz.

1) Büyük ekseriyetini zirai menşeli malların teşkil ettiği ihraç mallarımızın dahildeki istihlâk miktarı büyük ölçüde artmıştır.

2) 1953 yılından sonra iklimin devamlı olarak kötü gitmesi sebebiyle istihsal hacminde, bilhassa zirai istihsal hacminde, beklenen artma meydana gelmemiştir. «Yekûn istihsal içinde küçük bir yer işgal etmekle beraber, yekûn ihracatın % 12 sini teşkil eden maden sektörü, ikinci büyük ihraç dalıdır. 1950 - 58 yılları arasında maden istihsalı iki mislinden fazla artmıştır. Krom ve bakır cevherleri iki mühim ihraç maddesi olmakla beraber, kömür; linyit ve demir yerli sanayiın temel maddeleridir. Hemen hemen bütün madenlerin istihsalı 1957 yılında önceki yıllara nisbeten daha az artmış ve 1958 de azalmıştır. 1957 yılının ikinci yarısında maden ihracında bir azalma mevcuttur. 1958 de de devam eden bu durumun sebebi dünya pazarlarındaki talep azlığıdır.» (5) Bu devrede zirai maddelerin ve madenlerin ihracındaki seyir 8 ve 9 numaralı tablolarda yekûn ithalât ve ihracat rakamlarında 10 numaralı tabloda görülmektedir.

Yukarıdaki sebeplerin tesiriyle ihracatımızdaki artış 1953 senesinden itibaren tahakkuk etmemiş ve bir daralma meydana gelmiştir. Bu devrede ithalât büyük ölçüde kredi ile yapılmıştır.

(5) O. E. E. C., aynı rapor s: 9 - 11

TABLO : 8
ZİRAİ MADDELERİN İSTİHSAL VE İHRACI
(İSTİHSAL 1950 = 100)

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
YEKÜN	151	175	128	161	157	188	—
Hububat	150	185	124	160	152	188	196 (a)
Kuru sebze	125	131	110	122	125	135	140 (a)
Tütün	96	127	110	129	125	123	102
Pamuk	140	118	120	133	140	114	153
Diğer zirai mahsuller	133	151	152	192	211	235	—

İHRACAT KIYMETİ (Milyon T.L.)								
	1950	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
YEKÜN	674.3	850.3	940.3	818.9	729.0	677.3	813.5	—
Hububat	5.4	248.5	240.4	214.1	64.6	81.7	6.7	29.8
Kuru sebze	11.4	12.6	7.9	2.3	1.9	1.5	—	—
Tütün	169.7	173.0	238.5	240.1	248.7	261.3	388.1	284.2
Pamuk	195.3	193.5	220.2	146.6	127.9	73.5	116.0	64.5
Diğer zirai mahsuller	292.5	222.7	233.2	215.8	285.9	259.3	302.7	—

a) Tahmin.

Kaynak : O. E. E. C., aynı rapor, s. : 9.

TABLO : 9
MADEN İSTİHSAL (a) VE İHRACI
İSTİHSAL
(Aylık ortalama 1950 = 100)

	1954	1956	1957	1958
Kömür	131	135	142	150
Bakır	215	212	209	192
Krom	67	144	170	109
Demir	141	198	220	206
Linyit	168	211	256	265

İHRACAT KIYMETİ (Milyon T.L.)								
	1950	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Kömür	—	—	—	—	—	—	—	—
Bakır	7.1	41.6	33.3	20.1	24.5	47.6	24.2	15.5
Krom	30.0	64.0	79.1	43.5	55.6	65.1	60.0	62.3
Demir	—	2.4	3.1	4.7	9.0	8.8	20.3	—
Linyit	—	—	—	—	—	—	—	—
Yekûn	42.5	136.6	136.3	84.4	109.0	132.2	115.5	—

a) Yalnız devlet teşebbüsleri.

Kaynak : O. E. E. C. : Aynı rapor, s. : 10.

TABLO : 10
İHRACAT VE İTHALÂT 1948 - 1958
(Milyon T. L.)

Yıllar	İthalât	İhracat	Açık
1948	770.149	551.038	—219.111
1949	812.271	693.910	—118.361
1950	799.859	737.587	— 62.272
1951	1.129.840	879.429	—246.411
1952	1.556.575	1.016.158	—540.417
1953	1.491.093	1.108.971	—382.122
1954	1.339.404	937.787	—401.617
1955	1.393.384	877.370	—516.014
1956	1.140.553	853.972	—286.581
1957	1.111.951	966.608	—145.343
1958	882.275	692.258	—190.017

Kaynak : Aylık İstatistik Bülteni.

C) *Dış Ticaret Üzerindeki Tesirler ve Ekonomideki Cari Aksamın Başlaması :*

Yukarıda temas etmiş olduğumuz gibi, 1953 yılından sonra dış ticaretimizde hasıl olan tıkanıklıklar neticesinde ithalâtı tahdit edici tedbirler alınması yoluna gidilmiş ve bunun neticesinde ithalâtımızda bir miktar daralma meydana gelmiştir. Bu daralma büyük ölçüde lüks malları ithalâtından vazgeçilmesinden dolayıdır. Fakat bunun yanında zaruri ihtiyaç maddeleri ve yatırım malları ithalinde de bir miktar daralma meydana gelmiştir. Bilhassa yatırımları ithalinde meydana gelen daralma veya güçlükler veya bunların zamanında ithâl edilememiş olması, istihsalî kösteklemiştir. İlgili ithalât rakamları aşağıdadır (Tablo 11) :

Çeşitli tahditlerin tesiri ile ithalat 1957 yılında 1.111.951.000 liraya kadar düşmüştür. Aynı yılda ihracat ise 1953 den sonraki devrenin en yüksek seviyesine çıkarak 966.608.000 liraya çıkmıştır. 1957 yılında ithalat ve ihracat kıymeti itibariyle birbirlerine en yakın seviyede olup, dış ticaret açığı bu yıl 145.343.000 liradır. Yukarıdaki tabloyla ilgili olarak şu noktaya işaret etmek gerekmektedir. İnşaat malzemesi ithalâtında meydana gelen azalışın sebepleri arasında dahili çimento istihsalinde meydana gelen artışın hissesi de vardır.

D) *Bu Durum Karşısında Hükûmetin Aldığı Tedbirler :*

Gerek dahili istihsaldeki, gerekse ithalattaki tıkanıklıklar sebebiyle, istihlâk malları arzı mevcut satın alma gücünü masedememiş ve fiyat

TABLO : 11

YATIRIM MADDELERİ, İSTİHLÂK VE HAM MADDELER
İTHALÂTI

(Milyon T. L.)

Yıllar	Yatırım Maddeleri		İstihlâk Mad.	Ham. Mad.
	İnşaat Malz.	Makine ve Teçhizat		
1950	94.660	273.402	164.719	267.078
1951	118.937	364.840	279.170	362.894
1952	186.700	599.321	343.268	427.296
1953	238.203	537.437	295.183	420.314
1954	209.652	500.368	262.330	367.046
1955	251.860	504.453	204.236	432.835
1956	155.226	508.173	126.889	350.137
1957	133.570	350.458	136.492	491.431
1958	75.533	306.166	107.871	392.704

Kaynak : Aylık İstatistik Bülteni

yükselmeleri başlamıştır. Bunun neticesinde müstehliki anormal fiyat artışlarından korumak için Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. İlk sıralarda fiyat yükselmelerine mani olan Milli Korunma Kanunu, tahditler genişledikçe ekonomiyi sıkıya başlamış, tesirleri azalmış ve ekonomimizin istikrarını temin edebilecek tedbirlerin lüzumu kendini hissettirmiştir. Neticede yeni iktisadi düzenin esası olan 4 Ağustos kararları alınmıştır.

III. 4 AĞUSTOS KARARLARI :

Ağustos başında, temin edilen yeni yardım muvacehesinde ekonomimizin seyrini tanzim eden çeşitli kararlar alınmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu tedbirler zümresini iki grupta toplayabiliriz:

A) İç İstikrarı Sağlayacak Tedbirler,

B) Dış İstikrarı Sağlayacak Tedbirler.

A) İç İstikrarı Sağlayacak Tedbirler : İç istikrarı temin edici tedbirler başlıca iki şekilde olabilir.

Bunlardan birincisi deflasyon yoludur. Bu şekilde, para hacmi daraltılmak sureti ile satın alma gücü azaltılır ve eskisine nazaran daha düşük bir gelir seviyesinde istikrara ulaşılır. Bu usulde aynı zamanda fiyatlarda da bir miktar düşme temin edilebilir. Fakat bu takdirde istihsal ve

istihdam hacminde daralma olması zaruridir. Zira yatırımların durdurulması ve İktisadi Devlet Teşekküllerine verilen kredilerin kesilmesi mevzu bahisdir. Bu sebeple bu yol, intikâl devresinde ikinci yola nisbeten daha tahripkârdır.

İkinci yol tedavül hacmini daraltmadan, yani satın alma gücünü aynı seviyede muhafaza ederek; istihsalı genişletmek, istihdam hacmini muhafaza etmek ve eskisine nisbetle daha düşük bir fiyat seviyesinde istikrara ulaşmaktır. Bu yolu tercih edince, dış yardıma büyük ölçüde ihtiyaç hasıl olmaktadır.

Hükûmetin son aldığı iktisadi kararlarla ne birinci ne de ikinci yol tutulmamış, karma bir sistemin tatbikine geçilmiştir. İktisadi hayatı baskı altında tutan muhtelif tesirlerin ortadan kaldırılması için belkide en iyi yol, iki usule birden baş vurmaktır.

İç istikrarı temine matuf tedbirlerin başlıcaları şunlardır.

a) *Emisyon Hacmi İle İlgili Kararlar* : Bakanlar Kurulunun 2.7.1958 tarih ve 10618 sayılı kararına göre;

Âmme sektörüne dahil Daire, Teşekkül, Müesseseler ve Bankaların 1.7.1958 tarihinden 31.12.1958 tarihine kadar Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasından temin edecekleri kredilerin yekûnu 400 milyon lirayı geçemeyecektir.

İşbu 400 milyon liranın 250 milyon lirası Toprak Mahsulleri Ofisinin 1958-59 kampanyasında yıllık mübayaa ve stokları için yapacağı alımlara ve 150 milyon lirasında 24.8.1956 tarihli ve 4/7856 sayılı karamameye göre teşekkül etmiş bulunan İç Finansman Komitesince diğer Daire, Müesseseler, Teşekkül ve Bankaların ihtiyaçlarına tahsis olunacaktır. Bunun yanında Toprak Mahsulleri Ofisine açılacak bu munzam kredi adı geçen ofişçe yapılacak satışların hasılatı ile en geç 30.6.1959 tarihine kadar kapatılacaktır.

Bu kararlar, Devlet Daire, Müesseseler, Teşekkül ve Bankalarının, bilhassa açıklarını kapatmak üzere; sık sık Merkez Bankası kaynaklarına baş vurmaları önlenmiş ve meselâ Toprak Mahsulleri Ofisinin muayyen bir tarihe kadar borçlarını ödemesi mecburiyeti kabul edilerek, bu yönden ekonomi üzerinde hasıl olan enflasyonist tazyikin önlenmesine çalışılmıştır. İktisadi Devlet Teşekküllerinin Mali Muameleleri 12 numaralı tabloda gösterilmiştir. Bu arada şuna da işaret etmemiz gerekir. Devlet Daire, Müesseseler, Teşekkül ve Bankalarına tahsis olunan krediler müddeti sonunda ödenmiş ve yeniden aynı miktar kredi imkânı sağlanmıştır.

TABLO : 12

İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNİN MALİ MUAMELELERİ
(Milyon T.L.)

	1 9 5 5			1 9 5 6			1 9 5 7		
	T.M.O. hariç Yekûn	T.M.O	Genel Yekûn	T.M.O. hariç Yekûn	T M.O	Genel Yekûn	T.M.O. hariç Yekûn	T.M.O.	Genel Yekûn
MASRAFLAR									
Carî	2.163	574	2.737	2.688	528	3.216	3.719	690	4.409
Yatırım	787	30	817	593	73	666	761	65	826
Y e k û n	2.951	604	3.555	3.280	601	3.881	4.480	755	5.295
FİNANSMAN									
Kendi kaynak- larından	2.340	282	2.622	2.443	581	3.024	3 516	389	3.905
Diğer kaynak- lardan	611	322	933	836	20	856	964	366	1.330

T. M. O. = Toprak Mahsulleri Ofisi.

Kaynak : O. E. E. C., a. g. r., s. : 20.

«İktisadi Devlet Teşekküllerinin (Toprak Mahsulleri Ofisi Hariç) açıkları 1956 da 245 milyon T. L. ve 1957 de 203 milyon Türk Lirasıdır. Yatırım harcamalarını hesaba katacak olursak İktisadi Devlet Teşekkülleri 1957 de 964 milyon T. L. lık borç yükü altına girmiş bulunuyorlardı. Bunun 408 milyon T. L. Merkez Bankasına, gerisi ticaret bankalarındadır. En fazla açığı şeker sanayii, Etibank ve Et ve Balık Kurumu vermiştir.» (6). Tablo 12 İktisadi Devlet Teşekküllerinin Malî Muamelelerini göstermektedir.

b) *Yatırımlarla İlgili Karar* : İktisadi Koordinasyon heyetinin vermiş olduğu 23 sayılı kararın 1. maddesinde yatırımlarla ilgili bağlı muamelelerden bahsedilmektedir. Buna göre ; bu gibi mukaveleler prensip itibariyle aynen ipka edilmiştir. Ancak mukavelelerin tatbikine hiç başlanmamış olmak veya mukavele hükümleri imkân vermek şartıyla tatbikine lüzum görülmiyecekler iptal edilebilecektir. :

Bu hükme göre, yatırımlarda bir daralma meydana gelecek ve tabii olarak istihdam hacminde bir daralmaya sebep olacaktır. Fakat henüz tatbikine başlanmamış olan yatırımlar tabii olarak, hiçbir istihdam daralmasına sebep olmayacaktır. Bunun yanında kısa vadede semere verecek, istihsalin artmasına hizmet edecek yatırımlara devam edilecektir. Fakat yatırımlarda bir miktar daralma olup olmayacağı ve bunun ne yönde olacağı bütçedeki rakamlarda ifadesini bulmaktadır. 1959 bütçesinde yatı-

rımların geçen seneye nazaran % 31 nisbetinde artmış olduğu görülmektedir. Fakat bu artışın sebebi büyük ölçüde fiyat yükselmelerinden meydana gelmekte olup, görünüşte bir artıştır. Buna göre yatırımlarda az veya çok bir kısılma olmasa bile, geçen senenin seviyesini aşmayacak demektir. Yeni bütçede yatırımların hacmi isabetli ve ilgili karara uygundur. Yatırımların artmaması veya bir miktar kısılması şüphesizki, intikal devresinin daha çabuk kapanmasına yardım edecektir.

Yatırımlarla ilgili diğer bir kararda İç Finansman Fonunun Kurulmasıdır. Koordinasyon Bakanlığının bir kararı ile kurulan bu fonun vazifesi, Merkez Bankasının sağladığı kolaylıklardan faydalanamayan İktisadi Devlet Teşekküllerinin yatırımlarından mütevellit finansman ihtiyaçlarını karşılamaktır. Amortisman ve Kredi Sandığı nezdinde tesis edilmiş olan «İç Finansman Fonu'nun» elindeki mali imkânların hangi kaynaklardan ibaret olduğu tesbit edilmiştir. İç finansman Fonundan finanse edilecek yatırım projeleri, İktisadi Koordinasyon Heyetince tâyin ve tesbit olunacaktır. Yatırım projelerinin, fonun kaynaklarından faydalanabilmeleri için, projenin; tediye muvazenesi bakımından döviz gelirlerini artıracak veya döviz tasarrufu sağlayacak mahiyette bulunması, dış finansmanın temin edilmiş olması, alâkalı müessesenin işletme açığı bulunmaması veya varsa bu açığın karşılanması için gerekli tedbirlerin alınmış olması şarttır.

İktisadi Devlet Teşekküllerinden bir kısmının yatırımlarını zaptırap altına alan ve onları koordine eden bu kararın faydaları; çok geçmeden görülecektir. Ekonomimizde ehemmiyetli bir mevki olan İktisadi Devlet Teşekküllerini daha koordine ve daha verimli bir hale getirmek, onları daima kendi ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından karşılayabilecek bir hale sokmak için sadece bazı müesseselerin bu fonla ilgili olması yerine, bütçe açığı olan ve olmayan bütün teşekküllerin yatırımlarını kontrol altına alan ve finansmanı karşılayan bir fonun tesisi daha isabetli olacaktır.

c) *Kredi Hacmi İle İlgili Karar* : Bankaların plâsmanları hakkındaki tebliğde, bankaların plâsmanlarının yekûnunun 30 Haziran 1958 tarihinde vasıl oldukları seviyeyi aşamayacağı tesbit edilmiştir. Bankaların 30 Haziran 1957 tarihinde umumî plâsmanlarının yekûnu 7.700.000.000 kûsur liradan ibaretti, 30 Haziran 1958 tarihindeki dondurmada 9.232.000.000 kûsur Liralık bir melbağ eses tutulmuştur.

Stabilizasyon tedbiri olarak kredilerin tahdidi isabetli olmakla beraber, bunun hususi sektörü müşküllerle karşıkarşıya bırakacağı ve bazı inşâslara sebebiyet verebileceği ileri sürülebilir. Fakat şunu hemen ilâve edelimki, 9.232.000.000 liralık kredi hacmi hiç de az bir yekûn değildir.

Bu miktar ihtiyaç halinde bu seviyeyi biraz aşarak, yani bu seviye etrafından dalgalanarak, intikâl devresini aşmıca kadar iktisadi hayatın ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir miktardır. Maliye Bakanı'nun 2 Kasım 1958 tarihli Vatan gazetesinde çıkan bir beyanatında belirttiği gibi, «ileri sürülen şikâyetler sırf banka kredisiyle iş çevirmek veya elde mevcut sermayeyi altına veya gayrimenkule yatırarak, ticaret muameleleri için banka kredisine dayanmak itiyadından ileri geliyor. Kredinin tarifini hatıra getirelim. Ticarete esas, sermayeye dayanmak, kredilerle bunu ancak tamamlamaktır. Bunlar Klâsik kaidelerdir. Sırf kredi ile iş görmek, ticaretimizin bünyesi bakımından bir istikrar ve selâmet yolu sayılamaz.» Bu sebeple banka kredilerinin dondurulmasından zarar görecektir zümre, sadece kredi ile, yani spekülasyon kredisi ile iş görenlerdir. Fakat şunu hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalıdırki, bu zümre bankaların geçmiş yıllarda takip ettikleri kredi politikasının neticesi olarak doğmuştur. Bu sebeple bankaların, içinde bulunduğumuz devrede selektif bir kredi kontrolüne baş vurmaları lüzumlu olmaktadır. Fakat bu çeşit kredi kontrolünün de tatbikatta birçok güçlükler yaratacağını izah etmeye lüzum yoktur. Çünkü hangi çeşit yatırımların lüzumlu olduğu hangilerinin olmadığı, tesbiti güç bir meseledir. 30 Haziran 1958 seviyesindeki dondurmada kredi hacminin 1958 yılı içindeki en yüksek seviyesidir. Aynı zamanda evvelki yıllardan da yüksektir. Bankalar bu kredi hacmi içinde muamelelerini ayarlıyacaktırlar.

Bu tedbirlerin bir neticesi olarak tedavül hacmi daralmıştır. Nitekim, 2 Ağustos 1958 de 3.920.770.395 liraya ulaşmış olan tedavül hacminin 11 Aralık 1958 de 3.576.754.550 liraya düştüğünü görmekteyiz. Tedavül hacmindeki daralma devam etmiş ve bu rakamında çok altına düşmüştür. Fakat umumiyetle 3.5 milyar civarında dalgalanmaktadır. Son birkaç hafta zarfında tedavül hacminde görülen ehemmiyetli artışın sebebi, ihracattaki artıştır. Memlekete döviz girmekte ve bunlar Merkez Bankasına satılmaktadır. 13 numaralı tablo tedavüldeki banknotların ay sonları itibarile miktarını göstermektedir.

d) *Diğer Tedbirler* : Yukarıdaki tedbirlerin tatbik edilebilmesi için açık finansmanın durdurulması lâzımdır. Devlet ve Mahalli Belediyeler bütçelerinin denk olması için tedbirler alınmış belediye hizmetlerinin fiyatları yükseltilmiş, meselâ, elektrik, havagazı fiyatları artırılmış Devlet gelirlerini artırmak amacı ile inhisar maddelerinin fiyatları yükseltilmiş, Zirai kazançların vergilendirilmesi kararlaştırılmış ve kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bundan başka paramızın dış kıymetinde yapılan değişiklik sebebiyle, otomatikman gümrük vergilerinin artması sağlanmıştır. 1959 Bütçesinde bu artış 500 milyon lira olarak tahmin edilmiştir. Diğer taraftan İktisadi Devlet Teşekküllerinin açıklarını kapatmak ve onların kendi

TABLO : 13
TEDAVÜLDEKİ BANKNOTLAR
(Ay sonu itibariyle)

<i>Aylar</i>	<i>Tedaviüldeki Banknotlar</i>
1958 VII	3.827.166
VIII	3.825.472
IX	3.824.498
X	3.692.458
XI	3.539.121
XII	3.430.478
1959 I	3.399.899
II	3.513.384
III	3.371.116
IV	3.380.988
V	3.442.002
VI	3.420.004
VII	3.412.398
VIII	3.514.739
IX	3.663.470
X	3.779.713 ((10 Ekim))

Kaynak : Aylık İstatistik Bülteni

kendilerini finanse ederek, Merkez Bankası kaynaklarına baş vurmalarını önlemek için, bu teşekküllerin birtakım mamûl ve hizmet tarifelerine zamlar yapılmıştır. Meselâ, sonradan, bir miktar indirme yapılmış olmakla beraber, Sümerbank, Karabük mamûlleriyle, çimento fiyatları yükseltilmiştir.

Gerek İktisadi Devlet Teşekküllerinin açıklarını kapatmak, gerek devlet ve mahalli Belediyelerin gelirlerini artırmak için, bazı mamûl ve hizmetlerin fiyatlarının artırılması stabilizasyon tedbiri olarak yeni iktisadi düzenin ilk ehemmiyetli mübeşşirleri olmuştur. Bu suretle satın alma gücünün azalması mallar üzerindeki tazyiki azaltacaktır. Şüphesizki, böyle bir tesir hasıl olabilmesi için birinci şart, devlet harcamalarının sabit kalması, ikinci şartta fiyat artışlarının diğer mal ve hizmetlere intikâl etmemesidir. Aksi taktirde hususi sektörün (Meselâ, otel, lokanta v. s.) zam taleplerinin kabul edilmesi, bu sektörün satın alma gücünde hiçbir azalma meydana getirmeyecektir. Satın alma gücü azalan zümre sadece sabit gelirlilerden ibaret kalacaktır. Bu sebeple hükümetin istikrarı temin etmek gayesi ile yapmış olduğu zamların, stabilizasyon tedbiri olarak muvaffakiyeti, hususi sektörden gelecek olan zam taleplerinin reddine geniş ölçüde bağlıdır. Bu sebeple bazı belediyelerin hususi sektörün zam ta-

leplerine müsbet cevap vererek tarifelerini arttırması, hükûmetin takip ettiği istikrar siyaseti ile bağdaşması güç bir durumdur. Tabii olarak, zarar eden sektörler mevcutsa, bunların tarifelerine makul zamlar yapmak da lüzumludur.

NETİCE : Alınan tedbirlerin neticesini hülâsa edecek olursak;

- 1) Emisyon hacminde daralma meydana gelmiş,
- 2) Altın fiyatlarında düşme, emlak ve arazi fiyatlarında evvela bir duraklama sonra gerileme görülmüştür.
- 3) Tekstil sanayiinde kredi darlığından doğan işsizlik baş göstermiş ve stokların süratle paraya çevrilmesi ihtiyacı kumaş fiyatlarının düşmesine sebep olmuştur.

B) *Dış İstikrarı Sağlayacak Tedbirler* : Dış istikrarı temin etmek için paramızın dış kıymeti ile ilgili kararlar alınmıştır.

Bilindiği üzere kalkınma hamlesi hız kazandıkça, istihdam ve istihlâk hacmi ve dolayısıyla ithâl mallarına karşı olan talep artmıştır. Buna mukabil ihraç imkânlarımızda beklenen gelişme vuku bulmadığı için dış ticaretimizde tıkanıklıklar hasıl olmuş, güçlükler meydana gelmiştir. «Zaten kalkınan bir memlekette ithâl mallarına olan talep ile ihraç imkânlarının aynı tempoda gelişmeleri ancak mesut bir tesadüf eseri olabilir. Zira ekonomimizin bünyesinde bu iki şeyin elele yürümelerini temin edecek bir mekanizma yoktur. Bu sebepten dolayı, az çok statik olan ananevi muvazenelerini terkedip kalkınma yoluna giren bütün memleketler gibi memleketlerimizde son yıllarda bir döviz kıtlığı karşısında kalmıştır.» (7)

Bu tıkanıklığa son vermek ve tediye bilânçosu açığını kapatmak için akla gelen tedbirler ise şunlardır.

1) *Milli Gelir Seviyesini Düşürmek* : Nasilki bir insanın geliri azaldığı zaman bazı mallara karşı olan talebi azalır, bir memleketin gelirini de düşürdüğümüz takdirde o memleketin ithâl mallarına karşı olan talebi azalır.

2) *Devalüasyon* : Buda bilindiği üzere milli paranın dış kıymetini düşürmektir. Devalüasyonun muvaffak olması için bazı şartların tahakkuku da gereklidir.

3) *Bu yol ise doğrudan doğruya dış tediye ve ticarete konmuş olan tahditleri arttırmaktır* : Bu tedbirde, hususî tedbirler, umumî tedbirlere tercih edilmiş olmakta, meselâ, böylece bütün ithalat değil, sa-

(7) Köklü, Aziz. «İktisadi İstikrara Doğru Mühim Adımlar» Türkiye İktisat Gazetesi. 15 Ağustos 1958, s: 7

dece lüks mallar ithali tahdit edilmekte, ihracatta ise bütün mallar teşvik edilmemekte, ancak bazı ihraç malları teşvik görmekte ve bunlarında teşvik nisbetleri değişik olmaktadır. Bu sistemin vasıtaları ise, döviz kontrolü, primler ve kontenjanlardır. 4 Ağustos kararlarıyla, bir manada devalüasyon olmakla beraber, hukuki manada devalüasyon yapılmayarak, bu üçüncü yola gidilmiş ve primler yolu ile bir «katlı - kur» sistemi ihdas edilmiştir. «Bilindiği gibi, kalkınan bir memleket için, katlı - kur sistemi tek - kur sistemine müreccahtır. Çünkü bu sayede ekonominin daha müessir bir şekilde kontrolü mümkün olmaktadır.» (9)

4 Ağustosta Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 15 sayılı kararın 2. maddesi ile kambiyo veya döviz satış ve üçüncü maddesi ile de kambiyo veya döviz alış primleri tesbit edilmiştir.

1) *Kambiyo Satış Primi*: Buna göre, her türlü döviz satışlarında bankalarca, alakalılardan tahsil edilen satış fiyatlarına ilâveten beher A. B. D. doları itibariyle 620 kuruş kambiyo satış primi tahsil edilecek ve diğer dövizlere tatbik edilecek kambiyo satış primleri, T. C. Merkez Bankasında bu dövizlere uygulanan esas fiyatlara ve A. B. D. doları için kabul olunan prime göre, Maliye Bakanlığı tarafından tesbit edilecektir.

Bu hükme göre, ithalâtta tek bir prim sistemi abul edilmiştir. Dışarıdan mal getirenler veya hükümetten döviz talep edenler, dolar başına 620 kuruşluk primle birlikte 902 kuruş ödiyeceklerdir.

2) *Kambiyo Alış Primi*: Buna göre, her türlü döviz alışlarında, alâ-kadarlara dövizlerin T. C. Merkez Bankasınca tesbit edilen alış fiyatlarına ilâveten aşağıda yazılı miktarlarda kambiyo alış primi tediye edilecektir.

a) Afyon, Tütün ve Bakır ihracatından mütehassıl beher A. B. D. dolarına 210 kuruş,

b) Üzüm, İncir ve Fındık ihracatından mütehassıl beher A. B. D. dolarına 280 kuruş,

c) Krom ihracatından ve ihracata teallük etsin veya etmesin yukarıdaki (a) ve (b) fıkraları dışında kalan diğer bilcümle döviz alışlarında beher A. B. D. dolarına 620 kuruş, kambiyo alış primi tediye edilecektir. Diğer dövizlere tatbik edilecek alış primleride Maliye Bakanlığı tarafından tesbit edilecektir.

Böylece ihracatı teşvik için, eski prim sistemi ve sübvansiyon usulü kaldırılmış, yerine basit ve müessir bir prim sistemi kabul edilmiştir. Yeni usulde çeşitli ihraç maddelerine farklı primler tatbik edilecektir.

(9) Aren, Sadun. «İktisadî - Mali Kronik İç Olaylar» İktisat ve Maliye, Cilt: 5, Sayı: 5, Sayfa: 264.

Fakat, ihraç mallarımızın nev'ine göre 4 Ağustos 1958 de tesbit edilmiş olan primler, bazı maddelerin ihracını daha fazla teşvik etmek için 15 Ağustos 1959 tarihli Resmi Gazetede neşredilen 4/12035 sayılı Türk Parası kıymetini koruma kararı ile arttırılmıştır. Buna göre :

- a) Tütün ve afyon ihracından elde edilen beher A. B. D. doları için 280 kuruş,
- b) İhracata taallük etsin veya etmesin yukarıda yazılı (a) fıkrası dışında kalan diğer bütün döviz alışlarında beher A. B. D. doları için 620 kuruş,

Kambiyo alış primi ödenecektir.

Bu karar ile afyon ve tütüne verilen 210 kuruşluk prim 280'e, bakır ve kroma verilen 210 kuruşluk prim 620 ye, üzüm, incir ve fındığın prim miktarı ise 280 kuruştan 620 kuruşa çıkarılmış bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilen kambiyo alış ve satış primlerinden kastedilen manâ, ithâlattan prim alınması ve ihracata prim verilmesidir.

İthalât ve ihracata prim tatbik edilmesi bir nevi devalüasyon olarak kabul edilebilirse, bunu devalüasyondan ayıran husus, çeşitli ihraç maddelerine farklı prim verilmesidir. Farklı prim verilmesinin sebeplerine gelince;

İlk olarak akla gelen, dünya piyasalarında muamele gören ihraç mallarımızın bir kısmının fiyatlarının, diğerlerine nisbetle daha az fiyat yükselmelerine maruz kalmış olmasıdır. Bu durum karşısında her maddeye karşı aynı miktar prim verilmesi enflasyonist tazyiki devam ettirecekti. Halbuki gaye bunu önlemektir. Bundan başka eskiden fiyatları az yükselmiş maddelerin fiyatlarının artmasına kolay mani olunamıyacaktı.

İkinci bir hususta, bazı ihraç maddelerimizin, diğerlerinden daha az himayeye muhtaç olmasıdır.

Üçüncü husus ise, ithalattan alınan primle ihracata verilen prim arasındaki farkın 15 sayılı kararın 1. maddesi ile tesis edilen «Kambiyo Karşılık Fonu'unda» toplanmasıdır. Kambiyo karşılık fonunda toplanacak olan meblağın 2 milyar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Bunu şu şekilde hesaphyabiliriz.

Bu yıl zarfında 625 milyon dolarlık bir ithal programı hazırlanmıştır. Bunu yuvarlak olarak 600 milyon dolar olarak kabul edelim. Beher A. B. D. dolarından da 620 kuruş kambiyo satış primi alınacağından, fonda 3.720.000.000 T. L. toplanacak demektir.

$$600 \times 620 = 3.720.000.000 \text{ T. L.}$$

Aynı devre zarfında, ihracatımızın 1953 senesi seviyesine erişeceğini kabul edersek, ihracatımızın kıymet itibariyle hacmi 350 milyon dolar civarında olacaktır. Bu sebeple fondan, ihracata verilecek olan üç kategori primin ortalaması olan 370 kuruşluk prim ödeneceğinden, fondan 1.295.000.000 T. L. tediye edilecektir.

$$350 \times 370 = 1.295.000.000$$

Aradaki fark ise fonda birikecektir. Bunun miktarıda aradaki fark kadar olup 2.425.000.000 T. L. dir. Bu biriken meblağların kullanılıp kullanılmıyacağı veya neşekilde kullanılacağı hususunda açıklama yapılmamış olmakla beraber, O. E. E. C. raporundaki bu hususla ilgili malûmata göre «1958 - 59 mali yılı içinde bu fonda meydana gelen fazlalık muayyen bir miktarda İktisadi Devlet Teşekküllerinin yaptıkları ithalata ödedikleri primlere karşılık olarak kullanılmıştır. 1 Mart 1959 dan itibaren bu fazlalık devletin Merkez Bankasına olan borçlarının itfasında kullanılacaktır.» (10) Fondaki paraların bu şekilde kullanılması ise istikrar programına uygun bir hareket tarzıdır.

NETİCE:

1) *İthalatın Tahdidi*: İthalattan alınan prim dolayısıyla, ithal mallarının fiyatları çok yükselmiş olacağından ve aynı zamanda diğer tedbirler neticesinde satın alma gücü frenleneceğinden, ithal mallarına karşı olan talep azalacaktır. Bundan başka ithal mallarının fiyatlarının yükselmiş olması karaborsaya nihayet verebilecektir ve vermiştir. Yukarıda ithal mallarına karşı olan talebin azalacağını ifade ettik. Bu vesile ile akla bir sual gelmektedir. Acaba, 625 milyon dolarlık ithal programı, ithal mallarına olan talebin azalması ile tezat halindedir. Buna hayır cevabını verebiliriz. Çünkü Türkiye'nin ithal mallarına karşı olan hakiki talebi bu miktarın çok üstündedir. 625 milyon dolarlık ithalat, hakiki talebin ancak bir kısmını karşılamaktadır. İthalatla ilgili rakamlara bakacak olursak (Tablo 14) Ağustostan sonra 1957 yılına nazaran büyük bir daralmanın meydana geldiğini görürüz. Fakat bu daralmanın sebebi yeni kararlar olmayıp, devalüasyon yapılacağına dair söylentiler, dış ticaret rejiminin geç ilân edilmesi ve ticaret âleminin diğer tereddütleridir.

2) *İhracatın Teşviki*: Bu tedbirlerden beklenen ithalatımızın daralmasına mukabil, ihracatımızın artması ve dış tediye muvazenemizin düzelmesidir. Filhakika yabancı paraların, meselâ doların 280 yerine 900 kuruşluk bir satın alma gücüne ulaşmasıyla, ihraç maddelerimiz yabancılara eski rayice nazaran çok ucuza gelecek ve ihraç maddelerimize karşı olan talepleri artacaktır. Fakat bunun olabilmesi için, yani ihracatımı-

(10) O. E. E. C., a.g.r. s. : 24.

TABLO : 14
İTHALÂT RAKAMLARI
(Milyon T.L.)

<i>Aylar</i>	1958	1957
V	106.3	97.4
VI	87.7	85.2
VII	81.5	92.5
VIII	41.9	87.5
IX	41.5	103.8
X	52.9	97.8
XI	75.7	111.6
XII	95.2	90.3
	1959	1958
I	90.0	81.8
II	79.0	60.0
III	105.6	99.1
IV	88.5	88.4
V	96.8	106.3
VI	103.3	87.7
VII	95.2	81.5
VIII	97.5	41.9

Kaynak : Aylık İstatistik Bülteni.

zın artabilmesi için piyasanın genişlemesi ve ihraç maddelerimizin arzının elâstiki olması lâzımdır. «Son yıllarda geçirmiş olduğumuz tecrübeler, gerek hububatın, gerek pamuğun, devamlı ihraç maddelerimiz olmadığını, hattâ bazı yıllarda hububat ithâl etmek durumunda kaldığımızı kâfi derecede açıklıkla göstermiş bulunmaktadır.»

«İhracatımızın ancak çok çeşitli yeni maddelerin ve bilhassa mamûllerin devamlı olarak ihraç edimleye başlanmaları ile gelişme yoluna girmiş telâkki edileceği anlaşılmaktadır.» (11) Devamlı ihraç mallarımız arasına girecek olan yeni mallar (meselâ, hayvan meyva, muhtelif sanayi mamulleri v. s.) dış ticaretimiz için çok mühim olacaktır. İhracatla ilgili rakamlara bakacak olursak, iktisadi kararların alınmasından hemen sonra bir artış vuku bulmadığını görürüz. Bununda sebebi yine dış ticaret rejiminin geç ilân edilmesi, devalüasyon söylentileri ve diğer tereddütlerdir. Yeni kararlar neticesinde ihracatımızın artışı henüz devamlı olmayıp, dalgalıdır. 15 numaralı tablo ihracatla ilgili mukayeseli rakamları göstermektedir.

(11) Aren, Sadun, «Dış Ticaret» İktisat - Maliye Mecmuası, cilt: 6, sayı: 3, s. 127

TABLO : 15
İHRACAT RAKAMLARI
(Milyon T.L.)

Aylar	1958	1957
V	63.4	92.7
VI	29.6	54.5
VII	45.0	52.5
VIII	20.0	57.9
IX	49.1	65.0
X	51.1	48.3
XI	63.5	98.2
XII	98.9	127.2
	1959	1958
I	77.5	103.2
II	92.0	82.8
III	120.0	69.2
IV	64.7	68.6
V	95.6	63.4
VI	67.3	29.6
VII	45.7	38.4
VIII	39.1	20.0

Kaynak : Aylık İstatistik Bülteni.

Yukarıdaki rakamlarda görüldüğü gibi, geçen yıla nazaran ihracatımızda artış olmakla beraber, bu artış tatminkâr değildir. İthalattaki artışta gerektiği şekilde olmamıştır. Yani bütün kotalar tam manasiyle kullanılamamıştır. Bunun sebeplerinden birisi para darlığı, diğeri yüksek fiyatlar sebebiyle malların alıcı bulmamasıdır. Tüm olarak alınan tedbirlerle birlikte ihracat ve ithalatımıza bakacak olursak, «başlanan yeni program tesirlerini göstermeye başlamıştır. Fakat, kambiyo sisteminin yeni bir şekil alması ve OEEC ve diğer birçok memleketlerle takasın kaldırılmış olması, ithalatın ve ihracatın yeni rejime intibak etmelerini geciktirmiştir. Mevcut sınai tesislerin ihtiyaçlarını karşılamak için yeni dış kredilerle yapılan ithalat ancak 1959 Ocak ayının sonunda yerlerine ulaşmağa başlamıştır. Bu sebeple tatbik edilmekte olan yeni programın tesirleri içinde bulunduğumuz yılın ortalarına kadar hissedilmeyecektir.» (12)

IV — YENİ DIŞ TİCARET REJİMİ :

Yeni Dış Ticaret rejimine göre, (Dış Ticaret rejimi her sene değişir ve her sene İzmir Enternasyonal Fuarının açılış günü olan 20 Ağustosta

ilân edilir) ihracat dünya fiyatları üzerinden yapılacak, iç ve dış fiyatlar arasındaki farklar primlerle telâfi edilecektir. Mevzuat ile ihracı yasak olan maddelerle ,ihracı lisansa tabi maddeler dışında ihracat serbestçe yapılabilecektir. Bundan başka ihraç maddeleri için önceden ilân edilmiş müdahale fiyatları bulunmayacaktır. Bu yıl ihracatın daha ziyade E. M. A (eski E. P. U.) ya olmasına çalışılmış ve E. M. A. dışında kalan bileteral anlaşmalı memleketler için kotalar tesbit edilmiştir. Bundan maksat reeksporta mani olmaktır. Bu memleketlere yapılacak ihracat ise ayrıca lisansa tabidir.

İthalata gelince, ithalat tek bir kur üzerinden yapılacaktır. 625 milyon dolarlık ithalat 150 şer milyonluk dört kotaya ayrılmıştır. Ayrıca her 150 milyon dolarlık yekûn içinde, her madde için de ayrıca kotalar tâyin edilmiştir. Bu kotalar da muhtelif ithalatçı firmalar arasında muayyen kıstaslarla paylaştırılmaktadır. Bu ithalat programı çerçevesinde, sanayi maddeleri ile istihsali artırıcı maddeler ithali ön plânda yer alacaktır. Bundan başka senelik olan 625 milyon dolarlık ithal programı 3 er aylık devreler itibariyle tatbik edilecektir. İthal programının bu şekilde tatbiki isabetli bir karardır. Bu suretle memleketin hakiki ihtiyaç maddelerini yeteri kadar getirmek, hangi maddelerin hakiki ihtiyaç maddesi olduğunu ilk devreler sonunda sarih bir şekilde tesbit etmek mümkün olacaktır.

Dış ticaretle ilgili bir kararda, 13 Temmuz 1959 tarihli resmî gazete-
de neşredilen Bedelsiz İthalat Kararnamesidir. Bu kararla hariçte bulunan servetlerin memlekete getirilmesi gayesi güdülmekte olup, kotalara dahil olan mallar 1 Temmuz 1959 dan 30 Haziran 1960 a kadar bedelsiz olarak ithal edilebilecektir. Fakat hatırlanacağı üzere bir de Kredili İthalat Müessesesi mevcuttur. Kredili İthalat talimatnamesine ekli listedeki mallar bazı kayıtlarla kredili olarak ithal edilebilecektir. İthal edilecek malların % 10 u peşin ve gerisi 5 sene içinde ödenecektir. Kredili ithalatın miktarı tesbit edilmemiştir. Ve bedelsiz ithalata nazaran bazı tercih sebepleri daha mevcuttur. Listede yer alan malların piyasada halâ aranan ve prim yapan mallar olması, Kredili olarak ithal edilecek malların vergiye mevzu teşkil etmemeleri sebebiyle, dışarıda bulunan servetlerin Türkiye'ye bedelsiz ithal rejiminden faydalanarak gelmeleri için sebep görmiyen Dr. Cihat İren'e hak vermek lâzım gelmektedir. (13) Bundan başka, kotalarda yer alan bazı maddelerin ithalinde Liberasyona gidilmiştir. Yavaş yavaş dış ticarete büyük ölçüde liberasyona gidilecektir.

Yukarıda kısaca ana hatları belirtilmiş olan 23 Ağustos 1958 tarihli

(13) İren, Cihat. «Bedelsiz ve Kredili İthalât» Türkiye İktisat Gazetesi. 13 Ağustos 1959, s. 1

dış ticaret rejimi 3 Aralık 1958 tarihli Resmi Gazetede neşredilen yeni bir kararla değiştirilmiş bulunmaktadır. Yeni rejimin esasları şunlardır,

1) Türkiye ile yabancı memleketler arasındaki mal mübadeleleri çok veya iki taraflı anlaşmalar ahkâmı dairesinde cereyan edecek ve bu mübadelelerin icabettirdiği tediyeler çok veya iki taraflı tediye anlaşmaları hükümleri dairesinde yapılacaktır. Aramızda anlaşma bulunmayan memleketlerle yapılacak mal mübadeleleri yeni karara istinaden Ticaret Vekâleti tarafından çıkarılacak talimatname ve sirküler ahkâmı dairesinde cereyan edecektir. Sözü edilen mübadelelere müteallik tediyeler, dolar sahasında A. B. D. doları ve bunun dışında kalan sahalarda A. B. D. dolarına kabili tahvil diğer dövizlerle (konvertibl dövizlerle) yapılacaktır.

2) İhracat ve ithalatta her ne şekil ve nam altında olursa olsun hususi takas veya bağlı muamele yapılması yasak edilmiştir.

3) Kanun ve kararnameler ile ihracı men edilmiş olanlar haricinde kalan bütün maddelerin ihracı serbest bırakılmış olmakla beraber, kararın sonuna eklenen bir listede ihracı lisansa tabi olan maddeler gösterilmiştir. Bu listeye bazı yeni maddeler ilâve edilmiş ve bazı maddelerde lisansa tabi olmaktan çıkarılmıştır. Konsinyasyon ve kredili olarak yapılacak ihracatın esasları ile yarı mamul veya mamul hâle getirilmek maksadiyle yabancı memleketlere ham veya mamul maddelerin ihracına müteallik esaslar İktisadi Koordinasyon Heyeti tarafından ayrıca tesbit edilecektir.

4) İthalat libere mallar listesi ile global ithal listesi ve bu listeye bağlı sair ithalat listeleri dahilinde ve ithal vesikalarına istinaden yapılacaktır. Bu listeler dışında, İktisadi Koordinasyon Heyetince derpiş edilecek özel yatırım maddelerinin ithalatı, bu heyet tarafından tesbit olunacak esaslar dairesinde cereyan edecektir. İthalatın zamanında yapılabilmesini temin için; Ticaret Bakanlığınca tesbit edilecek esaslar ve nisbetler dahilinde, ilgililerden teminat alınacak ve ithalatın yapılmaması halinde, teminat kısmen veya tamamen irat kaydolunacaktır.

5) İhracat dış piyasalarda cari fiyatlar esas alınarak, ithalat dünya piyasalarında cari en müsait fiyatlar üzerinden yapılacaktır. Ayrıca İthal ve ihraç mallarının fiyat ve kalite kontrolü de kabul edilmiştir.

6) Genel ihracat politikası ile cari ve yatırım ihtiyaçlarına müteallik ithalat konularında tanzimi mahiyette kararlar almak, iç ve dış malî imkânların ve ihtiyaçların koordinasyonunu temin etmekle görevli olan, Maliye, Ticaret, Sanayi ve Dışişleri Bakanlıklarından teşekkül eden komite kaldırılmış ve muayyen meselelerde muayyen esasları tesbit yetkisi İktisadi Koordinasyon Heyetine verilmiştir.

V. DIŞ YARDIM :

Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, yeni iktisadi rejimin gayesine vasıl olması için, dış yardım büyük bir destek olacaktır. Aksi takdirde böyle bir istikrar, memlekete bazı külfetler tahmil eder. Bu ise, işsizlik şeklinde belirir. Tekstil ve madeni eşya sanayiinde görülmüş olan işsizlik bu nevidendir. Bu esnada istihsalı tıkayan bazı yoklukların izalesi, cari mal istihsalini artırabilir. Bu sebepten, dış yardım stabilizasyona yardım eder.

Dış Yardım Miktarı : Dış yardım miktarı 359 milyon dolardır. Kredi anlaşması ile Türkiye'ye verilen munzam yardımın kaynaklarına gelince, bunun 234 milyon doları A. B. D., 25 Milyon doları Milletlerarası Para Fonu ve geri kalan 100 milyon doları ise Avrupa İktisadi İşbirliği, üyeleri tarafından verilmiştir. Çok önemli olan bu meblağın yanında, bugüne kadar vadesi gelmiş ve 1961 yılına kadar vadesi gelecek olan 400 milyon dolarlık borç taksitlerinin ödenmesinde yapılan müzakereler neticesinde 1961 yılına kadar tecil edilmiştir. Buna göre dış ülkelere olan 400 milyon dolarlık ticari borçlarımız 12 yılda ödenecektir. Bununla ilgili konsolidasyon anlaşması 12 Mayıs 1959 da Pariste imzalanmıştır. Bunlardan başka, Amerikanın bize sattığı zirai mahsul fazlalarının karşılığı olan 225 milyon Türk lirası ve son Amerikan yardımının Türk lirası karşılığı olan 810 milyon Türk lirası hibe edilmiş ve serbest bırakılmıştır. Ayrıca İtalyadan'da 50 milyon dolarlık bir kredi sağlanmıştır.

VI — NETİCE :

Alınan kararların bütününe bakacak olursak, bu kararlar neticesinde para hacmi kontrol edilecek, yukarı doğru fiyat ayarlamaları yapılacak ve böylece talep hacmi düşürülmüş olacaktır. Böylece bir fiyat istikrarı yaratılacaktır. Aynı şey ithâl talebi için de varit olacağından dış muvazene temin edilecektir.

Netice olarak diyebilirizki, «Türk ekonomisinin inkişaf temposu vahim iç ve dış güçlükler meydana getirdiğinden bu hususta enerjik bir hareket lâzımdı.» (14) Bu sebeple bu model gayet münasiptir ve isabetlidir. Ancak dozu zaman gözden geçirilmeli, hatalar düzeltilmeli ve para tahdidinin ekonominin inkişafına mani olmasına müsaade edilmemelidir. Aynı şey döviz kurları için de mevzubahistir. Primlerde zaman zaman gözden geçirilmelidir. Hükûmet de bu niyette görülüyor, zira Kroma ve

(14) O. E. E. C., a. g. r., s: 5

diğer maddelere verilen prim değiştirilmiştir. Eğer aksi olsaydı, prim sistemi yerine doğrudan doğruya devalüasyon ameliyesine müracaat edebilirdi.

Şüphesizki, bu intikâl devresinde bazı şikâyetler olacak, bazı dalgalanmalar vukubulacak ve istikrara ancak ondan sonra ulaşılabilinecektir. Fakat bu intikal devresi atlatıldıktan sonra daha sağlam bir temele dayanarak ve çok daha az güçlüklerle karşılaşarak iktisadi gelişmemize devam imkânına kavuşulacaktır.

Ankara, 16/10/1959